

**BANK TIZIMIDA AKTIVLAR BOSHQARUVI VA HISOBGA OLISH
TAMOYILLARINING NAZARIY ASOSLARI**

“Xalq banki” ATB Bo‘stonliq BXM Chakana Biznes bo‘limi yetakchi
mutaxassisi

Nazirov Suxrob Ilyos o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu tezisda O‘zbekiston tijorat banklarida moliyaviy aktivlar hisobi va boshqaruv mexanizmlari chuqur tahlil qilinib, ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqotda zamonaviy bank tizimida keng qo‘llanilayotgan raqamli moliyaviy texnologiyalar, KPI ko‘rsatkichlari va byudjetlashtirish mexanizmlari asosida aktivlar tarkibi, hisob yuritish jarayonlari hamda risk va daromadlilik ko‘rsatkichlari bo‘yicha tahliliy yondashuv qo‘llangan. Xalq banki ATB misolida markaziy apparat va filial darajasida bankning moliyaviy aktivlari dinamikasi, ularning mijozlar ehtiyojiga moslashuvi, balansdagi ulushi hamda risk boshqaruvi tizimi keng ko‘lamda o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: : tijorat banklari, moliyaviy aktivlari, aktivlardan foydalanish samaradorligi, kredit, rentabellik, risklarni boshqarish, raqamli tahlil,

Kirish

Tijorat banklarida moliyaviy aktivlarni samarali boshqarish va ularning aniq hisobini yuritish tizimi bank faoliyatining moliyaviy barqarorligini ta‘minlashda strategik ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, aktivlardan foydalanish samaradorligini to‘g‘ri baholash, ularning tarkibi va tuzilmasini chuqur tahlil qilish orqali bankning daromadlilikini oshirish va moliyaviy risklarni kamaytirish imkoniyati yaratiladi. Aktivlarni boshqarishning zamonaviy

yondashuvlari bankning nafaqat ichki barqarorligini, balki butun moliya tizimining investitsion jozibadorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — Xalq banki misolida moliyaviy aktivlardan samarali foydalanish koʻrsatkichlari tahlilining amaldagi holatini chuqur oʻrganish va ularni takomillashtirish boʻyicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsad doirasida tijorat banklarida aktivlar rentabellik darajasi, aktivlar aylanish tezligi, likvidlik koʻrsatkichlari va risk darajasi kabi asosiy moliyaviy indikatorlar tahlil qilinadi.

Bank tizimida aktivlarni boshqarish — bu murakkab, koʻp omilli tizim boʻlib, uning samaradorligi xizmat turlari, bank hajmi va filiallar soni, avtomatlashtirish darajasi hamda raqamli transformatsiya jarayonlariga bevosita bogʻliqdir. Xizmat turlari nuqtayi nazaridan kreditlar, investitsion operatsiyalar va transaksion aktivlar bank aktivlarining asosiy qismini shakllantiradi va ularning boshqaruv strategiyasini belgilaydi. Bank hajmi va avtomatlashtirish darajasi. Bank faoliyatida raqamlashtirish, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va self-service texnologiyalar aktivlar strukturasini samarali shakllantirish, aktivlarning aylanish tezligini oshirish hamda resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Xalqaro tajriba shuni koʻrsatadiki, filiallarni optimallashtirish va raqamli kanallarga oʻtish aktivlarni boshqarish xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi, risklarni nazorat qilishni kuchaytiradi va likvidlikni yaxshilaydi.

Mavzuning dolzarbligi

Bank tizimida aktivlar boshqaruvi tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi, likvidlik darajasi va rentabellik koʻrsatkichlarini shakllantirishda markaziy oʻrin tutadi. Tijorat banklari tomonidan jalb qilinadigan asosiy moliyaviy manbalardan biri bu — depozitlar boʻlib, ular bank aktivlarining hajmi va tarkibini belgilashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Depozitlar bilan

bog'liq xarajatlar bank faoliyatining moliyaviy va operatsion samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur xarajatlar tarkibiga quyidagilar kiradi: mijozlarga to'lanadigan foiz to'lovlari, depozitlarni jalb qilish va boshqarish bilan bog'liq operatsion xarajatlar, axborot texnologiyalari xizmat haqlari, filial va onlayn platformalarni yuritish xarajatlari, mijozlarga xizmat ko'rsatish va hujjatlashtirish bilan bog'liq ma'muriy sarflar. Ayniqsa, depozitlar bo'yicha foiz to'lovlari bank resurslarining qiymatini belgilaydi va bu bevosita sof foiz marjasi (NIM) hamda aktivlar rentabelligiga ta'sir qiladi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalariga qilingan sarmoyalar raqamli moliyaviy xizmatlarning sifatini oshiradi, mijozlar sonini ko'paytiradi va aktivlar aylanish tezligini tezlashtiradi.

Hozirgi kunda bank tizimida aktivlarni boshqarish samaradorligini oshirish jarayonida raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va faoliyat samaradorligini o'lchovchi metrikalar muhim strategik omillarga aylanib bormoqda. Bu omillar tijorat banklarining aktivlar portfelini shakllantirish, risklarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tijorat banklarida aktivlardan samarali foydalanish deganda mavjud resurslarni raqamli texnologiyalar yordamida optimallashtirish, ularni likvidlik va rentabellikni ta'minlaydigan shaklda boshqarish, risklarni maqbul darajada ushlab turish, bankning umumiy moliyaviy samaradorligini oshirish tushuniladi. Bu jarayon klassik iqtisodiy nazariya, moliyaviy menejment va bank ishi bo'yicha fundamental konsepsiyalar bilan bir qatorda, raqamlashtirish va sun'iy intellektga asoslangan zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini ham o'z ichiga oladi. Shunday qilib, aktivlarni boshqarishda raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish bankning strategik ustunligini

ta'minlash, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va bozor sharoitida raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Bank tizimida aktivlar boshqaruvi va hisobga olish tamoyillarining nazariy asoslari: xarajatlar tuzilishi va shakllanish omillari. Bank tizimida aktivlarni samarali boshqarish va ularni buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirish moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishning asosiy shartlaridan biridir. Aktivlar boshqaruvi nafaqat aktivlarning hajmi va rentabelligini oshirish, balki ular bilan bog'liq xarajatlarni samarali nazorat qilishni ham o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan tijorat banklarida xarajatlar tuzilmasi — aktivlarni boshqarish tamoyillarining muhim nazariy asoslaridan biridir. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, bank xarajatlari asosan ko'rsatilayotgan xizmat turlari bilan belgilanadi va bu bevosita aktivlarning shakllanishi va ularning daromadlilik darajasiga ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa va Taklif

Tijorat banklarining samarali faoliyatini ta'minlashda moliyaviy aktivlarning to'g'ri hisobini yuritish va ularning auditini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki moliyaviy aktivlar bank balansining asosiy qismini tashkil etib, likvidlik, rentabellik hamda risklarni boshqarish ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar. Tadqiqot natijalariga asoslanib, "Xalq banki" ATB misolida moliyaviy aktivlar hisobini yuritish va auditini takomillashtirish uchun quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. MHXS (IFRS) standartlarini to'liq joriy etish. Moliyaviy aktivlar hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish, aktiv va majburiyatlarni IFRS talablari asosida qayta tasniflash zarur. Bu portfel tarkibidagi nomutanosibliklarni aniqlash, investorlar va auditorlar uchun hisobotlarning shaffofligini oshirish hamda risklarni aniq baholash imkonini beradi. Xususan,

Expected Credit Loss (ECL) modellari va Asset Quality Review (AQR) metodologiyalarini qo'llash aktivlar sifatini yaxshilashda samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

2. Byudjetlashtirish va KPI tizimlarini integratsiya qilish. ROA, ROE, NIM, aktivlar aylanish tezligi, likvidlik darajasi va riskli aktivlar ulushi kabi asosiy KPI ko'rsatkichlarini muntazam monitoring qilish va ularni byudjetlashtirish mexanizmlari bilan uyg'unlashtirish lozim. Bu rahbarlar va ijrochilarning faoliyatini natijadorlik bilan bog'laydi, shaffoflik va samaradorlikni oshiradi hamda qaror qabul qilishda aniq ko'rsatkichlarga asoslanishni ta'minlaydi.

3. Hisobotlarni yuritishda raqamlashtirishni kuchaytirish. Moliyaviy aktivlarni monitoring qilish, konsolidatsiyalashgan hisobotlarni yuritish va aktivlar portfelini real vaqt rejimida tahlil qilish uchun IT-infratuzilmani modernizatsiya qilish, analitik platformalarni joriy etish va avtomatlashtirilgan nazorat tizimlarini rivojlantirish zarur. Bu nafaqat hisobotlarni tezlashtiradi, balki IFRSni to'liq joriy etish jarayonini soddalashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

- 1.Q.H.Berdiyev. Xususiy Kapitalning buxgalteriya hisobi va auditini takomillashtirish masalalari / Monografiya. Qarshi. "Intellekt" nashriyoti, 2023.-146 bet.
2. Ahmed, R. (2021). Risk Analysis in Commercial Banking. Journal of Financial Auditing, 27(4), pp. 120–135.
3. Kyiu, A. va Tawiah, V. (2025). IFRS 9 implementation and bank risk. Accounting Forum, 49(1), 234-258.
4. Bley, J., Saad, M. va Samet, A. (2019). Auditor choice and bank risk taking. International Review of Financial Analysis, 61, 37-52.

5. Hoelscher, J., Reed, B.J. va Sierra, G.E. (2019). The effect of insured liabilities on the demand for external audits: The case of privately-held United States banks. *J. of Corporate Accounting & Finance*, 30(3), 8-19.
6. Buxgalteriya hisobi: Darslik / A.A. Karimov, J.E. Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov; — T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019. 624 b.
7. Karaliyev T.M., Qurbonov R.B., Rustamov M.S. Banklarda buxgalteriya hisobi (Matn|: o ‘quv qo‘llanma / T.M. Karaliyev, R.B. Qurbonov, M.S. Rustamov. -Toshkent: «ZEBO PRINT», 2021. - 344 b.
8. Z.A.Umarov. Banklarda buxgalteriya hisobi (darslik). --T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», nashriyoti 2021, 612 b.